

Stanisław Grad

Ksiądz biskup Jan Fondaliński (1900 – 1971)

Łódzkie Studia Teologiczne 14, 19-31

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. STANISŁAW GRAD
Wyższe Seminarium Duchowne
Łódź

KSIĄDZ BISKUP JAN FONDALIŃSKI (1900–1971)

Jan Fondaliński urodził się 14 lipca 1900 r. w Wyśmierzycach koło Radomia. Rodzicami jego byli Józef i Anna z Jastrzębskich. W wieku 8 lat rozpoczął naukę w miejscowej rosyjskiej szkole elementarnej, którą zmuszony był przerwać z powodu wybuchu I wojny światowej. W 1916 r. wznowił naukę na kursach wieczorowych przygotowujących do seminarium nauczycielskiego. W następnym roku zmienił decyzję i wstąpił do Gimnazjum Filologicznym Męskiego w Sandomierzu, w którym ukończył 4 klasy¹. Po uzyskaniu przez państwo polskie niepodległości odkrył w sobie powołanie do stanu duchownego, w 1919 r., mimo braku matury, złożył pomyślnie egzamin wstępny do Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Tam ukończył 2 lata filozofii i uzupełnił naukę z zakresu szkoły średniej². W 1921 r. po erygowaniu Seminarium Duchownego w Łodzi przeniósł się do niego i dokończył edukację potrzebną do przyjęcia święceń kapłańskich, które otrzymał w 30 listopada 1924 r. w katedrze łódzkiej z rąk biskupa Wincentego Tymienieckiego ordynariusza diecezji łódzkiej³.

Pracował w różnych placówkach duszpasterskich jako wikariusz, a następnie jako prefekt szkół powszechnych i średnich. Zgodnie z panującym wówczas zwy-

¹ Archiwum Archidiecezjalne w Łodzi (dalej AAŁ), AKB, *Ks. bp Jan Fondaliński*, s. 3.

² Archiwum Archidiecezjalne w Lublinie, Rep. 61 I 1; Protokół zjazdu biskupów polskich w Częstochowie, p. XXX, s. 7; Cz. Pest, *Kardynał Edmund Dalbor (1869–1926). Pierwszy Prymas Polski odrodzonej*, Poznań 2004, s. 339–340; Nowe ratio studiorum dla Seminarium Duchownych zgodnie z postulatami Zjazdu Rektorów Seminarium Duchownych, który odbył się w Przemyślu 9 i 10 października 1919 r., zostało zatwierdzone na posiedzeniu Episkopatu Polski w Częstochowie, które odbyło się od 27 do 29 lipca 1920 r. Ustalono wówczas, że do Seminarium Duchownych przyjmowani będą kandydaci, którzy ukończyli całe gimnazjum i mają dostateczną znajomość języka łacińskiego i greckiego, nauka trwać będzie 5 lat. Biskupi nie od razu te zalecenia wprowadzili w swoich diecezjach z powodu braków lokalowych i dużego zapotrzebowania na nowych kapłanów.

³ AAŁ, AKB, *Ks. bp Jan Fondaliński*, s. 343; T. Graliński, *Liber Ordinationum Dioecesis Lodzensis*, WdŁ 25(1951) nr 6, s. 164.

czajem, wyniesionym z praktyki stosowanej w archidiecezji warszawskiej, młodzi księża bardzo często zmieniali kolejne placówki duszpasterskie. I tak było w życiu ks. Jana Fondalińskiego. Pierwszą jego placówką był wikariat w jedynej wówczas parafii w Zgierzu – św. Katarzyny⁴. W pół roku później 15 maja 1926 r. otrzymał przeniesienie do Brzezin⁵, a 26 września tegoż roku został wikariuszem w parafii katedralnej św. Stanisława Kostki w Łodzi⁶. Tam pracował do 1 stycznia 1927 r. Od początku 1927 r. nauczał jako prefekt w Państwowym Seminarium Nauczycielskim w Zgierzu⁷. Po półtorarocznej pracy w tym mieście od 21 sierpnia 1928 r. rozpoczął pracę prefekta Męskiego Gimnazjum Filologicznego Towarzystwa Szkół Średnich i Gimnazjum Matematyczno-Przyrodniczym w Piotrkowie Trybunalskim. Zamieszkał przy kościele św. Franciszka Ksawerego (dziś kościół Ojców Jezuitów) i pomagał miejscowemu rektorowi tegoż kościoła ks. Józefowi Goździkowi⁸.

W 1930 r. za wiedzą Biskupa Ordynariusza ks. Jan Fondaliński wniósł podanie do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego o udzielenie mu płatnego urlopu na rok szkolny 1930/31 w celu dalszego kształcenia na rocznym kursie pedagogicznym na Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie⁹. Z końcem sierpnia 1930 r. Kuratorium Oświaty powiadomiło ks. Fondalińskiego, że Ministerstwo nie uwzględniło jego prośby o udzielenie mu urlopu¹⁰. W tej sytuacji biskup Wincenty Tyminiecki skierował go do nauczania religii w Szkole Handlowej Związku Nauczycielstwa w Piotrkowie Trybunalskim, gdzie pracował w roku szkolnym 1930/31. Biskup Ordynariusz, doceniając zapal naukowy tego młodego księdza z pewnym już stażem pedagogicznym, postanowił wysłać ks. Jana Fondalińskiego na studia pedagogiczne na Katolickim Uniwersytecie w Leuven w Belgii. W tym celu zwrócił się w piśmie z 26 czerwca 1931 r. do Starosty Piotrkowskiego z prośbą o wydanie bezpłatnego paszportu ks. Janowi Fondalińskiemu, prefektowi szkół średnich, aby mógł udać się do Belgii w celach naukowych¹¹. Jednocześnie ks. Fondaliński otrzymał z Kuratorium bezpłatny urlop w roku szkolnym 1931/32¹².

Zgodnie z poleceniem Biskupa Ordynariusza ks. Jan Fondaliński jesienią 1931 r. udał się do Leuven, aby studiować pedagogikę. Na miejscu okazało się, że do ukończenia studiów potrzebny jest przynajmniej dwuletni pobyt na uczelni. 8 sierpnia 1932 r. Biskup wyraził zgodę na dłuższy pobyt na uczelni. Kuria wystosowało pi-

⁴ AAL, AKB, *Ks. bp Jan Fondaliński*, s. 17.

⁵ Tamże, s. 18.

⁶ Tamże, s. 19.

⁷ Tamże, s. 32.

⁸ Tamże, s. 53.

⁹ Tamże, s. 77.

¹⁰ Tamże, s. 82.

¹¹ Tamże, s. 88.

¹² Tamże, s. 97.

smo do ks. Fondalińskiego, aby zrzekł się etatu, gdyż okres jego urlopu bezpłatnego miał się niedługo zakończyć. Już 12 sierpnia 1932 r. ks. Fondaliński powiadomił Kurię Biskupią, że przesłał do Kuratorium pismo o zrzeczeniu się etatu¹³. Nadzieje na dokończenie studiów przed wakacjami 1933 r. okazały się nierealne, dlatego ks. Jan 17 kwietnia 1933 r. wystosował pismo, w którym zwracał się do władzy duchownej z prośbą o wyrażenie zgody na studiowanie kolejnego roku za granicą¹⁴. Odpowiedź była negatywna. W piśmie z 14 lipca 1933 r. informował Biskupa o swoich sukcesach i porażkach, prosił o pozwolenie na pozostanie za granicą przez okres wakacji, miał bowiem do zaliczenia niektóre egzaminy z drugiego roku studiów. Przy pierwszym podejściu do egzaminów ich wynik był negatywny, dlatego na początku sierpnia tegoż roku ponownie zwrócił się do Pasterza diecezji o zgodę na dalsze pozostanie w Leuven, aby mógł zdawać egzaminy w październiku¹⁵.

Biskup Tymieniecki z całą wyrozumiałością podszedł do prośby gorliwego kapłana i zgodził się na jego dalszy dwumiesięczny pobyt. Ten okazał się owocny i w początkach października ks. Fondaliński zdał egzaminy, a 10 października 1933 r. uzyskał dyplom kandydata nauk pedagogicznych i psychologicznych, wydany na Wydziale Filozoficzno-Humanistycznym Katolickiego Uniwersytetu w Leuven. Nazajutrz o zaistniałym fakcie powiadomił Biskupa¹⁶.

List ks. Fondalińskiego został bardzo przychylnie przyjęty przez biskupa W. Tymienieckiego. Potrzeby był mu gorliwy i wykształcony ksiądz do pracy w Seminarium Duchownym. 30 października tegoż roku ks. Fondaliński otrzymał nominację na stanowisko ojca duchownego w Seminarium Duchownym w Łodzi¹⁷. Zastąpił na tym stanowisku ks. Ludwika Ziętka, który z powodu choroby płuc musiał wyjechać na dłuższe leczenie do sanatorium w Zakopanem. Odpowiedzialna praca w Seminarium nie była jedynym zajęciem ks. Jana. Tegoż samego dnia otrzymał nominację na prefekta w Gimnazjum Humanistycznym Męskim im. Stefana Żeromskiego w Łodzi przy ul. Sienkiewicza 61¹⁸. Oprócz tego 1 grudnia 1933 r. został wizytatorem religii wyznania rzymskokatolickiego na terenie diecezji łódzkiej¹⁹. Ten nadmiar obowiązków był spowodowany brakiem wystarczającej liczby wykształconych kapłanów do pracy w Seminarium Duchownym i szkołach, zwłaszcza średnich. Z powodu tego ogromu obowiązków 30 stycznia 1934 r. władza duchowna zwolniła ks. Jana Fondalinskiego z obowiązków prefekta w Męskim Gimnazjum Humanistycznym²⁰.

¹³ Tamże, s. 116.

¹⁴ Tamże, s. 121.

¹⁵ Tamże, s. 126; pismo wysłane 4 sierpnia 1933 r.

¹⁶ Tamże, s. 128.

¹⁷ Tamże, s. 129; S. Grad, *Wyższe Seminarium Duchowne w Łodzi w latach 1921–1940*, ŁST 1 (1992), s. 16.

¹⁸ Tamże, s. 130.

¹⁹ Tamże, s. 133.

²⁰ Tamże, s. 137.

W Seminarium Duchownym ks. Fondaliński pracował dwa lata. Młody wychowawca alumnów pragnął dokończyć rozpoczęte studia i uwieńczyć je doktorem. 21 lipca 1935 r. zwrócił się do ówczesnego ordynariusza biskupa Włodzimierza Jasińskiego z prośbą o zwolnienie go ze stanowiska ojca duchownego w celu ukończenia studiów uniwersyteckich w Leuven²¹.

Biskup wyraził zgodę, rozwiązała się bowiem sprawa następcy na stanowisku ojca duchownego w Seminarium, gdyż po dwuletniej kuracji powrócił z sanatorium z Zakopanego ks. Ludwik Ziętek i ponownie został mianowany ojcem duchownym. Ksiądz Fondaliński nie udał się jednak do Leuven, ale do Lwowa i kontynuował studia na Uniwersytecie im. Jana Kazimierza. Nad wyborem tej uczelni zaważyły względy ekonomiczne. Studiowanie w kraju było znacznie tańsze niż za granicą. Wybierając uczelnię krajową ks. Fondaliński stanął przed nową przeszkodą. Aby móc studiować na uniwersytecie i zdobywać kolejne stopnie naukowe musiał mieć pozwolenie Ministerstwa Wyznań i Oświecenia Publicznego, gdyż nie miał zdanego państwowego egzaminu dojrzałości. Biskup Ordynariusz radził mu, aby wystąpił o takie pozwolenie. 8 października 1935 r. ks. Fondaliński pisał do biskupa W. Jasińskiego, że tegoż dnia, tj. 8 października, wysłał podanie do Ministerstwa, a oprócz tego „pójdzie najpóźniej jutro” pismo Księdza Dziekana Wydziału Teologicznego popierające sprawę. Prosił także Księdza Biskupa o poparcie sprawy: „Wiem, co może Wasza Ekscelencja w Warszawie, dlatego raz jeszcze najpokorniej i najuprzejmiej upraszam Arcypasterza w mojej sprawie, abym mógł studiować w charakterze studenta zwyczajnego i miał prawo składania egzaminów na stopnie naukowe”. W dalszej części tego listu zapewniał, że obecny czas wykorzysta na zdawanie egzaminów i pisanie pracy²².

W trzy miesiące później w liście z 8 stycznia 1936 r. skierowanym do Ordynariusza ks. Fondaliński z radością informował, że otrzymał wiadomość z Uniwersytetu, że Ministerstwo pozytywnie zaopiniowało jego prośbę. Wyrażał przy tym radość, że już nic nie stoi na przeszkodzie w dojściu do stopni akademickich. Dziękował też Biskupowi za jego poparcie. Zgodnie z zapewnieniem ks. Fondaliński bardzo sumiennie wykorzystał czas oczekiwania na pozytywne rozpatrzenie jego prośby i już 30 stycznia 1936 r., jak sam wyraził, złożył „w ręce profesorów” pracę magisterską na temat *Koedukacja w świetle badań współczesnej psychologii*. Praca została przyjęta, o czym 18 lutego listownie powiadamiał w Biskupa Ordynariusza²³. Na podstawie złożonej pracy i zdanych egzaminów uzyskał stopień magistra teologii. Dyplom został wydany 28 lutego 1936 r. przez Wydział Teologiczny Uniwersytetu im. Jana Kazimierza we Lwowie²⁴.

²¹ Tamże, s. 162.

²² Tamże, s. 169.

²³ Tamże, s. 176.

²⁴ Tamże, s. 343.

Maszynopis wspomnianej pracy ks. Fondaliński przesłał Biskupowi Ordynariuszowi do oceny, z zapytaniem, czy wyrazi aprobatę na jej druk. Biskup udzielił mu wskazówek dotyczących podziału materiału i przyrzekł dać imprimatur²⁵. Jednocześnie bardzo serdecznie gratulował mu uzyskania stopnia magisterskiego i życzył doktoratu. Ksiądz Fondaliński zaczął zbierać materiały do napisania rozprawy doktorskiej. 29 czerwca 1936 r. zwrócił się do Ordynariusza z prośbą o przedłużenie urlopu, który właśnie się kończył. Biskup wyraził na to zgodę. Aby nie przerywać pracy na okres wakacji, pozostał we Lwowie. W tym czasie zmienił miejsce zamieszkania w tym mieście. Wcześniej mieszkał przy ul. Sakramentek 9 i był kapelanem. Trudno jednak ustalić, czy była to kapelania u sióstr zakonnych, czy też może w szpitalu.

W czerwcu 1936 r. przestał być kapelanem i musiał zmienić mieszkanie. Od tego czasu zamieszkał w klasztorze Ojców Reformatorów przy ul. Janowskiej 66. W nowym miejscu musiał płacić za utrzymanie i to jak sam oceniał „stawkę dość wysoką”. Dlatego prosił Biskupa w sierpniu 1936 r. o pomoc finansową, którą wcześniej, jeszcze przed wyjazdem do Lwowa, Biskup mu obiecał. Otrzymał pomoc w wysokości 400 zł. Według relacji ks. Fondalińskiego praca naukowa postępowała naprzód i spodziewał się ukończyć ją w okolicach Wszystkich Świętych tegoż roku²⁶.

Pisanie pracy przedłużało się. Zamiast w listopadzie ukończył ją dopiero w kwietniu następnego roku. Po oddaniu pracy miał przystąpić do zdawania egzaminów ustnych²⁷. Zmienił adres zamieszkania. Prawdopodobną przyczyną tej decyzji były zbyt wysokie koszty utrzymania. Od tej pory mieszkał już nie w klasztorze, ale w mieszkaniu prywatnym przy ul. Kochanowskiego 64 m. 12. Sprawy związane z doktoratem zaczęły się komplikować. 7 czerwca w liście do Ordynariusza pełen niepokoju pisał, że więcej niż miesiąc temu oddał pracę i nie ma żadnych wieści co do jej oceny i co więcej nie przewidywał, że przed 20 sierpnia będzie coś wiedział. Do egzaminów niewiele się przygotowywał. Czekają go egzaminy określane popularnie mianem rygorozum: rygorozum I i rygorozum II. Pierwszy z nich polegał na komisyjnym egzaminie składanym w obecności trzech profesorów, a drugi w obecności czterech²⁸. We wrześniu tegoż roku wydawać by się mogło, że sprawy przybrały lepszy bieg. Ksiądz Fondaliński poprawił pracę i sądził, że za mniej więcej miesiąc będzie ona gotowa do druku. W dalszym ciągu przygotowywał się do zdawania egzaminów komisyjnych, chociaż nie miał jeszcze ostatecznej decyzji od profesorów – recenzentów²⁹. Recenzje musiały być negatywne, gdyż mimo że miał urlop naukowy do końca 1937 r.,

²⁵ Praca ta ukazała się drukiem pod tytułem: *Koedukacja w świetle badań współczesnej psychologii*, Poznań 1936.

²⁶ AAL, AKB, Ks. bp Jan Fondaliński, s. 185; list pisany 7 sierpnia 1936 r.

²⁷ Tamże, s. 189; list z 23 kwietnia 1937 r.

²⁸ Tamże, s. 190; list do Ordynariusza z 7 czerwca 1937 r.

²⁹ Tamże, s. 195; list z 14 września 1937 r.

27 września 1937 r. Kuria Biskupia powiadomiła dyrekcję Państwowego Gimnazjum Pedagogicznego oraz Szkołę Ćwiczeń przy tejże szkole, że Biskup Ordynariusz udzielił misji kanonicznej do nauczania religii rzymskokatolickiej w tejże szkole ks. Janowi Fondalińskiemu magistrowi teologii i licencjatowi nauk pedagogicznych³⁰. Oprócz obowiązków prefekta był także kapelanem sióstr karmelitanek w Łodzi.

W początkach 1938 r. ks. Fondaliński zwrócił się do Biskupa Ordynariusza z prośbą o powierzenie mu administracji parafii Najświętszego Serca Jezusowego w Piotrkowie Trybunalskim. Parafia ta zaważowała, bo jej dotychczasowy proboszcz, ks. Franciszek Psonka, został przeniesiony na probostwo parafii św. Franciszka w Łodzi. Jednakże ks. Fondaliński proboszczem w Piotrkowie nie został³¹.

Od marca 1938 r. nauczał także w Państwowym Gimnazjum Kupieckim w Łodzi. W związku z podjęciem nowych obowiązków szkolnych prosił Biskupa o zwolnienie go z kapelaniai u sióstr karmelitanek³². W uzasadnieniu tej prośby pisał, że nie jest w stanie wypełniać wszystkich obowiązków. Tę prośbę ponowił miesiąc później³³. Wówczas Biskup przychylił się do niej i 31 maja zwolnił go z obowiązków kapelana sióstr karmelitanek. Od tej pory pracował wyłącznie w szkolnictwie. Pracę tą przerwał wybuch II wojny światowej.

Na początku wojny w skutek niepewnej sytuacji w szkolnictwie 9 września 1939 r. otrzymał nominację na tymczasowego wikariusza w parafii Opatrzności Bożej w Łodzi³⁴. Obawy co do zamknięcia szkół ziściły się dość szybko. 9 stycznia 1940 r. ks. Fondaliński powiadomił Biskupa, że wszystkie szkoły, w których nauczał, zostały zamknięte, a on do końca ich funkcjonowania wypełniał w nich swoje obowiązki³⁵. 20 stycznia 1940 r. został mianowany spowiednikiem zwyczajnym sióstr felicjanek pracujących przy parafii Opatrzności Bożej w Łodzi³⁶.

W niedługim czasie ks. Fondaliński został mianowany proboszczem parafii św. Krzyża w Brzezinach, w miejsce ks. Zygmunta Wronowskiego, który otrzymał przeniesienie na probostwo do parafii św. Katarzyny w Zgierzu. Protokół zdawczo-odbiorczy dla parafii zgierskiej został podpisany w Kurii Biskupiej 10 maja 1940 r. Dokonali tego ks. Zygmunt Wronowski, proboszcz parafii w Zgierzu, ks. Jan Fondaliński, administrator parafii w Brzezinach, i delegat biskupi ks. Franciszek Jeliński³⁷. Warunki wojenne i trudności w swobodnym poruszaniu

³⁰ Tamże, s. 214.

³¹ Tamże, s. 211; list pisany 19 stycznia 1938 r.

³² Tamże, s. 218; list pisany 19 kwietnia 1938 r.

³³ Tamże, s. 219, list z 16 maja 1938 r.

³⁴ Tamże, s. 231.

³⁵ Tamże, s. 233.

³⁶ Tamże, s. 234.

³⁷ AAL, AKB, Akta parafii do 1945, 16, b. pag; O kolejnym ograniczeniu pisał ks. Fondaliński w liście do Biskupa Ordynariusza 21 maja 1940 r. „dziś byłem wezwany przez policję niemiecką urzędującą w gmachu naprzeciw magistratu w Brzezinach, gdzie powiadomiono mnie, iż dnia 23 maja, tzn. w Boże Ciało, kościół musi być zamknięty. Jedynie wolno otworzyć świątynię na jedną

się były powodem, że protokół został podpisany w późniejszym czasie. Zarówno z akt parafii, jak i korespondencji pomiędzy biskupem Jasińskim a ks. Fondalińskim wynika, że pracował on w tej parafii już znacznie wcześniej. O tym świadczy list z 3 maja 1940 r., w którym informował Biskupa o ograniczeniach nałożonych przez władze okupacyjne na sprawowanie kultu w Brzezinach. Kościoły w tym mieście mogły być otwarte tylko w dni: 2, 12, 13 i 23 maja w godzinach od 7 do 12, ponadto nie wolno urządzać było modlitw przy figurach, procesji i nabożeństw popołudniowych³⁸.

Ksiądz Fondaliński po dziekanacie i proboszczu Z. Wronowskim objął tylko probostwo. Następcą na stanowisku dziekana dekanatu brzezińskiego został ks. Zygmunt Wertyński, proboszcz parafii w Koluszkach. W wyniku podziału przez władze okupacyjne terenu diecezji na dwie odrębne jednostki administracyjne: tzw. Kraj Warty i Generalne Gubernatorstwo³⁹, dekanat brzeziński też został podzielony i brak było możliwości kontaktu między parafiami w tym dekanacie. Biskup Jasiński dekretem z 24 czerwca 1940 r.⁴⁰ dokonał podziału dotychczasowego dekanatu brzezińskiego. Wówczas też erygował samodzielny wicedekanat w Brzezinach, do którego należały parafie znajdujące się na terenie Kraju Warty – w Brzezinach, Galkowie i Skoszewach. Kierownictwo tego wicedeknatu objął ks. Fondaliński, który miał je wypełniać „z całą roztropnością, miłością sprawy Bożej i konfratrów [...] zgodnie z przepisami Prawa Kanonicznego i stosownie do wymagań chwili”⁴¹. 2 lipca 1940 r. został mianowany na 3 lata spowiednikiem siostr służebniczek Bogurodzicy Dziewicy Niepokalanie Poczętej w Brzezinach⁴² pracujących w szpitalu powiatowym i miejscowym domu starców⁴³.

Ksiądz Fondaliński kierował parafią w Brzezinach do czasu aresztowania go 5 października 1941 r. Razem z innymi kapłanami został osadzony najpierw w obozie przejściowym w Konstancynie Łódzkim, a następnie 30 października wywieziony do obozu koncentracyjnego w Dachau, nr obozowy 28162⁴⁴. Wspom-

godzinę w tym dniu tzn. od godz. 7–8 rano. Msze św. wolno odprawić tylko cichą w czasie godzinnego otwarcia kościoła. Potem zapytano mnie czy zrozumiałem treść rozporządzenia i zażądano podpisu gwarantującego wykonanie rozporządzenia. O tym wypadku uprzejmie powiadamiam Wyszłą Eksceleńcę, jako swojego prawowitego Zwierzchnika i swa Władze Duchowną. Oddany w Chrystusie Najdostojniejszemu Arcypasterzowi pozostaje ze czcią. Ks. Fondaliński administrator parafii”

³⁸ Tamże.

³⁹ Dekretem z 8 października 1939 r. dokonany został podział terenów okupowanych na Generalną Gubernię i Kraj Warty; K.M. Pospieszalski, *Hitlerowskie „prawo” okupacyjne w Polsce. Wybór dokumentów*, cz. 1, *Ziemia „wcielone”*, Poznań 1952, s. 84; przedruk dokumentu.

⁴⁰ AAL, AKB, Akta parafii do 1945, 16, b. pag; *Dziennik Podawczy II* (1940), poz. 1261–1264.

⁴¹ AAL, AKB, *Ks. bp Jan Fondaliński*, s. 237; M. Różański, *Spis duchowieństwa i parafii diecezji łódzkiej (1940–1941)*, LST 13 (2004), s. 404.

⁴² AAL, AKB, *Ks. Bp. Jan Fondaliński*, s. 239.

⁴³ *Spis duchowieństwa i parafii diecezji łódzkiej*, 1938, Łódź 1938, s. 152.

⁴⁴ W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939–1945*, t. 2, Warszawa 1977, s. 223; E. Weil, *Die Geistliche in*

minając o nim w swojej książce, dachałowiec, ks. biskup Franciszek Korszyński, pisał: „Zawsze będąc dobrego ducha, umiał podtrzymywać go w innych, zwłaszcza u młodzieży, która chętnie się otaczał. Głosił też ciekawe referaty z dziedziny wychowania”⁴⁵. W obozie wykonywał pracę murarza i pończosznika⁴⁶.

Przeżył gehennę obozową i 29 kwietnia 1945 r. doczekał wyzwolenia przez wojska amerykańskie. W kilka dni po tym fakcie, 3 maja 1945 r. ks. Jan Fondaliński przesłał biskupowi Jasińskiemu na karcie pocztowej krótką informację następującej treści: „Gromadka Księży Dachowczyków w ogólnej liczbie 52 i 3 zakonników pracujących w diecezji naszej składa hołd Waszej Ekszelencji, pozdrowia i powiadamia o swym życiu, zdrowiu i ochocie powrotu do pracy w Diecezji. Na razie przebywamy w Dachau, pod opieką Amerykanów, ale już wolni i bezpieczni”⁴⁷.

Bezpośrednio z Dachau ks. Fondaliński wyjechał do Francji. Najpierw przebywał w Paryżu, a następnie w Houilles pod Paryżem, gdzie był prefektem polskiej młodzieży i dzieci. W tym czasie podjął też studia na Wydziale Teologicznym Katolickiego Uniwersytetu w Paryżu. W zachowanym liście, kierowanym do biskupa Jasińskiego z 20 kwietnia 1946 r., oprócz życzeń z okazji Świąt Wielkanocnych ks. Fondalinski opisywał, co robił we Francji. Praca jego polegała na nauczaniu religii na kursach maturalnych prowadzonych przez Polski Czerwony Krzyż. Informował także, że kończą się one w sierpniu i po wakacjach będzie wracał do kraju. Informował także, że „krząta się tu, aby zdobyć i przywieźć do diecezji trochę książek, które potrzebowałoby nasze Seminarium”. Z treści listu wynika, że planował powrót po wakacjach 1946 r.⁴⁸. Jednakże tak się nie stało. Powodem przedłużenia pobytu ks. Fondalińskiego za granicą była interwencja rektora Polskiej Misji Katolickiej w Paryżu, ks. dra Franciszka Cegielki, który w piśmie z 12 lipca 1946 r. zwrócił się do biskupa Włodzimierza Jasińskiego z prośbą, aby pozostawił ks. Fondalińskiego we Francji na najbliższy rok. Z tego listu wynika, że ks. Fondaliński wcześniej otrzymał pismo Biskupa wzywające go do powrotu. Rektor Misji, motywując swoją prośbę, pisał o kłopotach zdrowotnych ks. Fondalińskiego i ważnych zadaniach, jakie wypełnia, ucząc w szkole w Houilles, którą przy tamtejszych warunkach leczniczych może wykonywać bez uszczerbku dla swojego zdrowia, a cieszy się dużym poparciem wśród uczniów i profesorów tej szkoły. Oprócz tego pomaga także w pracy duszpasterskiej w kościele polskim w Paryżu⁴⁹.

Dachau, Mödling 1967, s. 233; J. Domagała, *Ci, którzy przeszli przez Dachau*, Warszawa 1967, s. 57, 102.

⁴⁵ F. Korszyński, *Jasne Plomienie w Dachau*, Poznań 1957, s. 194.

⁴⁶ AAL, AKB, *Ks. bp Jan Fondaliński*, s. 224.

⁴⁷ Tamże, s. 240.

⁴⁸ Tamże, s. 244.

⁴⁹ Tamże, s. 245.

Ksiądz Fondaliński pozostał we Francji jeszcze przez rok. Po upływie tego czasu Rektor misji ponownie zwrócił się z pismem z 18 lipca 1947 r. do nowego już ordynariusza łódzkiego biskupa Michała Klepacza, w którym ponownie opisał wielkie zasługi ks. Fondalińskiego dla funkcjonowania szkolnictwa polskiego we Francji i jego zaangażowanie w pomoc materialną dla polskiej młodzieży. Prosił także Biskupa, aby pozostawił jeszcze tego kapłana przy jego dotychczasowej pracy we Francji⁵⁰.

Biskup Michał Klepacz nie przychylił się do tej prośby i 5 sierpnia 1947 r. mianował przebywającego wówczas na urlopie w kraju ks. Fondalińskiego ojcem duchownym Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi⁵¹. Natomiast na list Rektora Misji Polskiej odpowiedział tego samego dnia ks. Jan Źdźarski, kanclerz Kurii Biskupiej. Poinformował w nim, że Pasterz otrzymał list przed swoim wyjazdem z Łodzi, a wcześniej rozmawiał z ks. Fondalińskim, który przyjął propozycję objęcia od nowego roku akademickiego funkcji ojca duchownego w Wyższym Seminarium Duchownym. Jednocześnie zaznaczył, że Ordynariusz docenia pracę ks. Fondalińskiego, jaką wykonywał we Francji, i zdaje sobie sprawę z trudności obsadzenia stanowisk nauczycielskich, ale nie może zapomnieć o olbrzymich potrzebach własnej diecezji, której jest biskupem i dla której ks. Fondaliński przyjął święcenia kapłańskie⁵². Ksiądz Rektor Misji musiał się z tą decyzją pogodzić. 25 sierpnia 1947 r. wystosował za pośrednictwem Kurii Biskupiej list do Ordynariusza Łódzkiego w którym dziękował za oddanie mu na dwa lata „dzielnego kapłana do pracy w tamtejszym terenie dotkniętym duchem pogaństwa”⁵³.

Z początkiem roku akademickiego 1947/48 ks. Fondaliński przystąpił do pracy w Wyższym Seminarium Duchownym⁵⁴, ale nie było to jego jedyne zajęcie. 6 października tegoż roku został wykładowcą teologii dogmatycznej w Studium Wyższej Wiedzy Religijnej w Łodzi⁵⁵, a następnego dnia otrzymał nominację na prefekta szkół średnich w Łodzi. Dokładny rozkład zajęć miał otrzymać w misji kanonicznej. Miał nauczać religii w Liceum Pedagogicznym przy ul. Bocznej 5 w Łodzi w wymiarze 7 godzin tygodniowo⁵⁶, co przy pozostałych obowiązkach seminaryjnych i wykładowcy w Studium było poważnym obciążeniem. Powodem nałożenia tych obowiązków był brak kapłanów, co doskonale rozumiał nowo mianowany ojciec duchowny i podjął się ich wykonywania. Oprócz tego nie zaniedbywał własnego kształcenia, kontynuował studia na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, gdzie nostryfikował wszystkie dotychczasowe dyplomy i 26 czerwca 1948 r. uzyskał dyplom magistra filozofii w zakresie pedagogiki na pod-

⁵⁰ Tamże, s. 251.

⁵¹ Tamże, s. 254.

⁵² Tamże, s. 255.

⁵³ Tamże, s. 257.

⁵⁴ K. Dąbrowski, *Wyższe Seminarium Duchowne w Łodzi w latach 1945–1991*, LST 1 (1992), s. 37.

⁵⁵ AAL, AKB, Ks. *bp Jan Fondaliński*, s. 258.

⁵⁶ Tamże, s. 259.

stawie pracy *Charakterologiczne teorie Charles'a Baudouina*⁵⁷, a 26 kwietnia 1950 r. na tej samej uczelni stopień naukowy doktora teologii⁵⁸.

Biskup Ordynariusz doceniał zapał i gorliwość pracy ks. Jana Fondalińskiego. 23 października 1947 r. na posiedzeniu Łódzkiej Kapituły Katedralnej jej dziekan przedstawił członkom Kapituły propozycje Biskupa Ordynariusza, aby do grona kanoników gremialnych włączony został ks. mgr Jan Fondaliński. Członkowie tego gremium jednogłośnie wyrazili zgodę, podkreślając fakt, że ks. Fondaliński jako wzorowy kapłan i doskonały ojciec duchowny w pełni zasługuje na to wyróżnienie⁵⁹. Następnego dnia tj. 24 października 1947 r., ks. Jan Fondaliński otrzymał nominację na kanonika gremialnego Łódzkiej Kapituły Katedralnej⁶⁰.

Po tym zaszczytnym wyróżnieniu otrzymał dalsze nowe obowiązki. 10 kwietnia 1948 r. zostało mu powierzono kierownictwo Dzieła Powołań Kapłańskich w Referacie Duszpasterskim Kurii Biskupiej, a 19 stycznia został sędzią prosynodalnym w Łódzkim Sądzie Biskupim⁶¹. Po uzyskaniu stopnia doktora doszły mu także nowe obowiązki. 23 maja 1951 r. został profesorem teologii moralnej fundamentalnej w Wyższym Seminarium Duchownym w Łodzi oraz wizytatorem zakonów w diecezji⁶², a 30 czerwca tegoż roku członkiem Referatu Szkolnego przy Kurii Biskupiej⁶³.

Rok 1951 przyniósł dość zasadniczą zmianę w pracy i obowiązkach ks. Fondalińskiego. 25 lipca otrzymał nominację na administratora parafii św. Wojciecha w Łodzi⁶⁴. Obejmując jedną z większych parafii w mieście, musiał zrezygnować z pełnienia dotychczasowych obowiązków ojca duchownego w Wyższym Seminarium Duchownym w Łodzi. Inne obowiązki miał pogodzić z pracami duszpasterskimi. Nie było to łatwe, dlatego w niecały rok po objęciu parafii 6 czerwca 1952 r., zwrócił się do Biskupa z prośbą o zwolnienie go z wszystkich wykładów w Seminarium Duchownym albo przynajmniej z wykładów z psychologii eksperymentalnej i teologii ascetyczno-mistycznej⁶⁵. 7 czerwca Ordynariusz zwolnił go z wykładów z psychologii eksperymentalnej oraz ascetyki na kursie I, polecił natomiast nadal prowadzić zajęcia z katechetyki, pedagogiki i ascetyki na starszych kursach⁶⁶.

⁵⁷ Tamże, s. 281.

⁵⁸ Tamże, s. 343.

⁵⁹ AAL, Akta Kapituły (dalej AK) 4, s. 45; protokół 12.

⁶⁰ AAL, AKB, *Ks. bp Jan Fondaliński*, s. 243.

⁶¹ Tamże, s. 284.

⁶² Tamże, s. 292.

⁶³ Tamże, s. 293.

⁶⁴ Tamże, s. 294.

⁶⁵ Tamże, s. 288.

⁶⁶ Tamże, s. 289.

Papież Pius XII 3 czerwca 1957 r. mianował ks. Jana Fondalińskiego biskupem tytularnym doberytańskim i pomocniczym diecezji łódzkiej⁶⁷. Wiadomość o nominacji została przekazana członkom Kapituły Katedralnej przez biskupa Kazimierza Tomczaka na jej posiedzeniu 2 lipca 1957 r. Biskup Tomczak oznajmił wówczas, że Ojciec Święty przychylił się do prośby Biskupa Ordynariusza i mianował drugiego biskupa pomocniczego dla diecezji łódzkiej, został nim jeden z członków Kapituły ksiądz kanonik Jan Fondaliński. Podczas tego posiedzenia sekretarz Kapituły ks. prałat Jan Żdźarski odczytał bulle nominacyjną i oznajmił, że biskup nominat przyjmie sakrę biskupią w katedrze łódzkiej w dniu 8 września 1957 r.⁶⁸. Nowy biskup przyjął ją z rąk Ordynariusza Diecezji Łódzkiej ks. biskupa Michała Klepacza, a współkonsekratorami tej czynności sakramentalnej byli ks. biskup Kazimierz Tomczak, biskup pomocniczy Diecezji Łódzkiej i ks. biskup Franciszek Korszyński, biskup pomocniczy Diecezji Włocławskiej⁶⁹.

Wkrótce po konsekracji biskup Jan Fondaliński otrzymał nowe zadania do wypełnienia. 21 września 1957 r. został wizytatorem generalnym zakonów i kongregacji zakonnych męskich i żeńskich w diecezji łódzkiej⁷⁰, 8 stycznia 1959 r. wizytatorem dziekanów, a 15 lutego 1961 r. wikariuszem generalnym. Od 1957 do 1959 r., czyli od początku choroby biskupa Kazimierza Tomczaka do czasu konsekracji nowego biskupa pomocniczego Jana Kulika, był jedynym czynnym biskupem pomocniczym w diecezji.

Jako biskup pomocniczy pozostawał nadal członkiem Kapituły Katedralnej Łódzkiej. W związku z przedłużającą się chorobą dziekana Kapituły, biskupa Kazimierza Tomczaka, zebrania tego gremium najczęściej odbywały się w jego mieszkaniu i wówczas zgodnie ze statutami on im przewodniczył. Jeśli zebrania Kapituły odbywały się w gmachu Kurii Biskupiej, dziekan Kapituły był nieobecny. Powstał wówczas problem, kto powinien przewodniczyć obradom. W myśl art. 29 Statutów Kapituły Katedralnej Łódzkiej powinien to czynić prałat archidiakon, scholastyk lub kustosz według precedencji⁷¹, a w gronie kanoników znajdował się biskup. Dlatego też na wyraźną jego prośbę stosowano zasady wyrażone w statutach Kapituły⁷². Najczęściej więc obradom pod nieobecność dziekana przewodniczył prałat archidiakon, którym w tym czasie był ks. Franciszek Jeliński. Na posiedzeniu Kapituły 6 października w 1960 r. jej sekretarz przypomniał zebrany, że po śmierci ks. prałata scholastyka Feliksa Kąkolewskiego zawako-

⁶⁷ Bulla nominacyjna Jego Ekscelencji ks. biskupa elekta dra Jana Fondalińskiego, WdŁ 31 (1957), nr 8, s. 226 – 227; Nowy biskup sufragana Diecezji Łódzkiej, WdŁ 31 (1957), nr 8, s. 226; W. Borowski, *Jego Ekscelencja ks. biskup dr Jan Fondaliński*, WdŁ 31 (1957), nr 9, s. 257–260.

⁶⁸ AAL, AK 4, s. 272–273; protokół 44.

⁶⁹ AAL, AKB, *Ks. bp Jan Fondaliński*, s. 328; W. Borowski, *Z uroczystości konsekracyjnych Jego Ekscelencji ks. biskupa dra Jana Fondalińskiego*, WdŁ 31 (1957), nr 11, s. 339–340.

⁷⁰ AAL, AKB, *Ks. bp Jan Fondaliński*, s. 328.

⁷¹ *Statuta Capituli Cathedralis Lodzensis*, Warszawa 1960, s. 7.

⁷² AAL, AK 4, s. 228, protokół 47.

wało w Kapitułe jedno miejsce. Zgodnie ze statutem powinno nastąpić przemieszczenie się członków Kapituły o jedno miejsce i tak dotychczasowy prałat kustosz powinien zostać prałatem scholastykiem, a prałatem kustoszem winien zostać najstarszy nominacją kanonik Kapituły. Pozostali kanonicy przesunęliby się o jedno miejsce i w ten sposób pozostałby do obsadzenia ostatni kanonikat⁷³. Tenże sam sekretarz oznajmił zebraniem, że w gronie Kapituły powstała myśl, aby prałatem scholastykiem został biskup Jan Fondaliński. Na takie rozwiązanie potrzebna jest zgoda prałata kustosa ks. Jana Źdzarskiego i najstarszego z kanoników ks. Bolesława Żukowskiego. Obydwaj wyrazili zgodę, a wszyscy zebrani zaakceptowali ten fakt⁷⁴. Biskup 31 października 1960 r. otrzymał nominację na prałata scholastyka w Kapitułe Katedralnej⁷⁵. Od tego czasu bardzo często biskup Jan przewodniczył zebraniom Kapituły. Przewodniczył także posiedzeniu 28 stycznia 1967 r., nazajutrz po śmierci biskupa Michała Klepacza ordynariusza łódzkiego. Na posiedzeniu tym został wybrany wikariusz kapitulny w osobie biskupa Jana Kulika oraz ustalono przebieg uroczystości pogrzebowych⁷⁶.

Biskup Jan Fondaliński, oprócz czynności związanych z posługą biskupia i obowiązków wypływających z członkostwa w Kapitułe Katedralnej Łódzkiej, pełnił obowiązki proboszcza dwóch łódzkich parafii. W latach 1951–1961 był proboszczem parafii św. Wojciecha w Łodzi, 30 września 1961 r. przestał, został proboszczem parafii katedralnej. 23 października tegoż roku został dziekanem dekanatu Łódź–Śródmieście. Po objęciu parafii katedralnej poza działalnością duszpasterską przed nowym proboszczem stanął problem budowy plebanii. Wcześniejszy budynek został zniszczony w czasie II wojny światowej. Były już przygotowane plany czteropiętrowego budynku i Biskup prawie natychmiast przystąpił do realizacji tego dzieła. W dwa tygodnie po objęciu parafii, 16 października, rozpoczęto prace budowlane, które ukończono w 1969 r.

Jako proboszcz parafii katedralnej był czynnie zaangażowany w przygotowywanie uroczystości diecezjalnych, z których najważniejszymi były obchody milenijne w czerwcu 1967 r. i 12 i 13 grudnia 1970 r. obchody 50-lecia powstania diecezji łódzkiej. Oprócz nich przygotowywał uroczystości pogrzebowe biskupa ordynariusza Michała Klepacza (31 stycznia 1967 r.) i ingres nowego ordynariusza łódzkiego biskupa Józefa Rozwadowskiego (1 grudnia 1968 r.).

Obowiązki dziekana dekanatu Łódź–Śródmieście pełnił do 27 sierpnia 1968 r., kiedy to ówczesny rządca diecezji biskup Jan Kulik przychylił się do jego prośby i zwolnił go z tego obowiązku. Jednocześnie zamianował go archiprezbiterem wszystkich pięciu łódzkich dekanatów⁷⁷.

⁷³ Tamże, s. 315–316.

⁷⁴ Tamże, s. 316.

⁷⁵ *Spis duchowieństwa i parafii diecezji łódzkiej 1961*, Łódź 1961, s. 24.

⁷⁶ AAL, AK 4, s. 369–370.

⁷⁷ AAL, AKB, Ks. bp Jan Fondaliński, s. 380.

Po objęciu rządów przez nowego ordynariusza biskupa Józefa Rozwadowskiego, 30 listopada 1968 r., biskup Jan został mianowany wikariuszem generalnym, a 14 marca 1970 r. został prałatem dziekanem Kapituły Katedralnej Łódzkiej, po zawakowaniu tego miejsca po śmierci biskupa Kazimierza Tomczaka⁷⁸.

Biskup Jan Fondaliński uczestniczył w pierwszej i czwartej sesji Soboru Watykańskiego II. W Konferencji Episkopatu Polski był członkiem Komisji ds. Duszpasterstwa Świeckich.

Pod koniec 1970 r. biskup Jan zaczął chorować. Z czasem okazało się, że jest to choroba nowotworowa. W czasie choroby przeżył pożar kościoła katedralnego 11 maja 1971 r. Zmarł w swoim mieszkaniu 5 sierpnia 1971 r. Z powodu zniszczenia przez pożar świątyni katedralnej msza święta pogrzebowa z udziałem licznie zgromadzonych przedstawicieli Episkopatu Polski, duchowieństwa, sióstr zakonnych i wiernych świeckich została odprawiona w sobotę 7 sierpnia przy ołtarzu polowym na terenie Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi. Pogrzeb odbył się w niedzielę 8 sierpnia na cmentarzu św. Józefa przy ul. Ogrodowej. Biskup Jan Fondaliński został pochowany w grobowcu prałatów i kanoników Kapituły Katedralnej Łódzkiej⁷⁹.

BISHOP JAN FONDALIŃSKI (1900–1971)

DER BISCHOF JAN FONDALIŃSKI

Zusammenfassung

Jan Fondaliński (1900–1971) war der zweite Weihbischof der Diözese in Łódź. Die Priesterweihe hatte er im Jahre 1924, Bischofweihe im Jahre 1957. Außer dem Studium (philosophisch – theologisch) an dem Priesterseminar in Sandomierz und Łódź studierte er auch an der Katholischen Universität Lowanium, Universität in Lwów und an der Katholischen Universität in Lublin.

Er arbeitete im Priesterseminar in Łódź. Dort war er Geistliche und Professor asketischer Theologie und Pädagogik. Er führte auch Religionsunterricht in den Oberschulen. Er war auch Pfarrer in Brzeziny, in der Wojciechkirche in Łódź und der Kathedrale in Łódź. Im II Weltkrieg war er im Konzentrationslager Dachau. Nach dem Krieg arbeitete er mit den Polen in Frankreich. Er hatte auch viele Aufgaben in der Bischofskurie in Łódź.

⁷⁸ Tamże, s. 386.

⁷⁹ J. Wiktorowski, *Biskup Jan Fondaliński*, WdŁ 45 (1971), nr 11, s. 312–316.